

वाक्

वाक् संस्थापक: - (स्व०) डॉ० बुद्धदेव शर्मा

ISSN 2455-2917

Reg- No- UTTSAN/2002/08108

P.O. Reg. No. UA/DO/DN-120/2023-2026

पाक्षिकं संस्कृतसमाचारपत्रम्

राष्ट्रियसंस्कृत विश्वविद्यालयस्य सहाय्येन प्रकाशितम्

उत्तराखण्डात् देववाण्या प्रकाशितं प्रथमं पाक्षिकं संस्कृतवार्तापत्रम्, कार्यालयः - 11 नाला पानी मार्गः चुधवसतिः देहरादूनम्, - 248001

वर्षम् 21, अङ्कः 25, युगाब्दः 5124 संवत् 2080 दिनाङ्कः 24-03-2024 रविवारः, मूल्यं प्रत्यङ्कम् 5 रूप्यकाणि, वार्षिकम् १०० रूप्यकाणि

1

**यूजीसीमालवीयमिशनशिक्षकप्रशिक्षणकेन्द्रान्तर्गतं,
हे.न.ग.गढ़वालविश्वविद्यालयश्रीनगरगढ़वाले, उत्तराखण्डे मार्चमासस्य
प्रशिक्षणकार्यक्रमः आरब्धः, दक्षिणपश्चिमराज्ययोः शिक्षकाः प्रशिक्षणं गृह्णन्ति**

नवीनशिक्षानीतिः नवीनताभिः परिपूर्णा अस्ति - "प्रो.अन्नपूर्णा नौटियालः"

प्रो.अन्नपूर्णा नौटियालः

भारतसर्वकारेण कार्यान्वितायाः
दूरदर्शनवीनशिक्षानीतेः
विविधपक्षेषु केन्द्रितः
पञ्चदशदिवसीयः कार्यक्रमः
उत्तराखण्डस्य
श्रीनगरगढ़वालविश्वविद्यालयस्य
मालवीयमिशनशिक्षकप्रशिक्षणकेन्द्रे
ण ११ मार्च २०२४ तः प्रारब्धः।
यस्मिन् उच्चशिक्षाक्षेत्रे सेवां
कुर्वन्तः ७ राज्येभ्यः
शिक्षकप्रतिभागिनः प्रशिक्षणं
गृह्णन्ति। एतानि राज्यानि सन्ति -
उत्तराखण्डः, हिमाचलप्रदेशः,

उच्चशिक्षाक्षेत्रे सेवां कुर्वन्तः ७ राज्येभ्यः शिक्षकप्रतिभागिनः
प्रशिक्षणं गृह्णन्ति। एतानि राज्यानि सन्ति - उत्तराखण्डः,
हिमाचलप्रदेशः, उत्तरप्रदेशः, पञ्जाबः, महाराष्ट्रः, मध्यप्रदेशः,
आन्ध्रप्रदेशः च। अस्मिन् अवसरे यूजीसीपोर्टल्मार्गेण ५४
प्रतिभागिनः पञ्जीकरणं कृतवन्तः

उत्तरप्रदेशः, पञ्जाबः, महाराष्ट्रः,
मध्यप्रदेशः, आन्ध्रप्रदेशः च।
अस्मिन् अवसरे विश्वविद्यालयस्य
कुलपतिः प्राध्यापिका अन्नपूर्णा
नौटियालः अवदत् यत् अस्माकं
विश्वविद्यालयस्य
मालवीयमिशनशिक्षकप्रशिक्षणकेन्द्रे
ण आयोजितेषु एतेषु कार्यक्रमेषु
दक्षिणपश्चिमराज्ययोः बहूनां
प्रतिभागिनः निरन्तरं भागं गृह्णन्ति।
एषः आनन्दस्य विषयः अस्ति।
भारतसर्वकारेण कार्यान्विता नूतना
शिक्षानीतिः नवीनताभिः परिपूर्णा
अस्ति, सर्वतोन्मुखप्रगतेः
सहायिका च अस्ति। अस्मात्

दृष्ट्या मालवीयकेन्द्रेण
नूतनशिक्षानीत्यां केन्द्रीकृताः एते
प्रशिक्षणकार्यक्रमाः अतीव
उपयोगिनो भवन्ति।
कुलपतिः प्रो. नौटियालवर्यया
कथितमग्रे यत्
गढ़वालविश्वविद्यालयस्य
मालवीयकेन्द्रात् अनेकराज्येभ्यः
शिक्षकप्रतिभागिनः अन्तर्जालीयं
लाभं प्राप्नुवन्ति इति शुभसंकेतः।
तदर्थं सा केन्द्रस्य सम्पूर्ण
आयोजनसमित्याः सर्वेभ्यः
सहभागिभ्यः च अभिनन्दनं
कृतवती। उल्लेखनीयं यत्
मालवीयमिशनशिक्षकप्रशिक्षणकेन्द्र
द्वारा यूजीसीद्वारा

अवशिष्टं द्वितीय पृष्ठे..

**मतदानम् अस्माकं अधिकारः अस्ति वयं अवश्यमेव
स्वकीयमतस्य उपयोगं कुर्मः- "रोशनगौडः"**

मतदातृणां शतप्रतिशतं प्रतिभागं कर्तुं अभवत् जनजागरणं

वार्ताहरः- कुलदीपमैन्दोला उत्तराखण्ड

आगामीलोकसभासामान्यनिर्वा
चनस्य - 2024 वर्षस्य
प्रत्येकमतदातृणां शतप्रतिशतं
प्रतिभागः भवेत् तदर्थं
उत्तराखण्डस्य पौड़ीजनपदेपि
जनजागरणाय विद्यालयेषु अपि
मतदाताशपथं च जागरणकार्यक्रमः
जायमानः विद्यते। भागं सुनिश्चितं
कर्तुं श्रीमान् जिलाधिकारी
महोदयः / जिला निर्वाचनाधिकारी
पौड़ी गढ़वालं तथा
मुख्यविकासाधिकारी पौड़ी
गढ़वालं / अधिकारी

निर्वाचनायोगस्य अनुसारेण
दिशानिर्देशं प्रयच्छन्ति।
तदनुसारेण एव 13 मार्च 2024
दिनांके
चौबट्टाखालविधानसभायाः
अन्तर्गतं
जनतावरिष्ठमाध्यमिकविद्यालयसु
रक्षेत्रस्य राष्ट्रीय सेवायोजनायाः
तथा निर्वाचनसाक्षरतासमितेः
छात्रछात्राभिः
विशेषनिर्वाचनायोगस्य
निर्वाचनपर्वः, देशस्य गर्वः
उच्चविचारेणसह

जनजागरुकताकार्यक्रमः
समाचरितः।
छात्रैः जयघोषैः सूक्तिपट्टिकाभिः
सह सोत्साहेन शोभायात्रारूपेण
भ्रमणम् अपि कृतं। विद्यालयस्य
प्रधानाचार्यः तथा
कार्यक्रमाधिकारी श्री
पुष्करसिंहनेगी तथा इण्टर-
कॉलेज- इन्दिरापुरी इत्यतः
केन्द्रीयकार्यक्रमाधिकारी श्री
रोशनलालगौडः अस्य
जनजागरुकताकार्यक्रमस्य
मार्गदर्शनं कृतवन्तः। तैः छात्रैः
सह मतदाताजागरुकतायात्रा
विद्यालयतः ग्रामधरासूपर्यन्तं
शोभायात्रा समाचरितः।
अवसरेस्मिन् छात्राणां
परिवारसदस्यानां निर्वाचने 100
प्रतिशतं मतदानलक्ष्यस्य संदेशेन
सह 62 जनान् अनिवार्यरूपेण
मतदानं कर्तुं शपथम् अपि प्रदत्तं।
कार्यक्रमाधिकारिणा
रौशनगौडवर्येण अत्र निर्दिष्टं यत्
मतदानम् अस्माकं अधिकारः
अस्ति वयं अवश्यमेव
स्वकीयमतस्य उपयोगं कुर्मः।

सुभाषितम्

वृत्तं यत्नेन संरक्षयेद् वित्तमेति च याति च।
अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्तस्तु हतो हतः॥

भावार्थः- मनुष्य को सदैव सदाचार की रक्षा करनी चाहिए, वित्त तो
आता जाता रहता है। धनसे क्षीण मनुष्य क्षीण नहीं, बल्कि सद्गुणहीन
मनुष्य हीन है।

अणुवाक् - vakvarta@gmail.com

जालपुटम्- vaksanskrit.com

दूरवाणी - 9811718668

**कण्वघाट्यां
अटलोत्कृष्टराजकीयवरिष्ठमाध्यमिक
विद्यालये पुष्पपर्वानन्दम् अत्युत्साहेन
समायोजितः।**

उत्तराखण्डे चैत्रमासस्य संक्रान्त्याः प्रथमदिनात् एव वसन्तस्य
आगमने पुष्पोत्सवः आचर्यते - "रमाकान्तकुकरेती"

वार्ताहरः- कुलदीपमैन्दोला कोटद्वारं

कण्वघाट्यां
अटलोत्कृष्टराजकीयवरिष्ठमाध्यमि
कविद्यालये प्रधानाचार्यस्य
रमाकान्तकुकरेतीवर्यस्य
सौजन्येन पुष्पदेहलीपर्व
महदानन्देन आयोजितः।
विद्यालयस्य छात्राः शिक्षकाः च
उत्सवे भागं गृहीतवन्तः। अस्मिन्
अवसरे लोकपर्वविषये वदन् श्री
कुकरेतीवर्यः उक्तवान् यत्
पुष्पदेहली उत्सवः उत्तराखण्डस्य
लोकपर्वः अस्ति, अयं उत्सवः
उत्तराखण्डे बहु आचर्यते, अयं
उत्सवः अपि कथ्यते पुष्पसंक्रान्तिः
यत् प्रकृत्या सह सम्बद्धा अस्ति,
अस्मिन् समये सर्वत्र हरितवर्णः,
नवीनप्रकारकाणि पुष्पाणि च प्रकृतेः
सौन्दर्यं वर्धयन्ति।
हिन्दुपञ्चाङ्गानुसारं नववर्षस्य

आरम्भः चैत्रमासात् भवति,
नववर्षस्य स्वागताय च क्षेत्रेषु
सर्षपः प्रफुल्लितुं आरभते तथा
च वृक्षेषु पुष्पाणि प्रादुर्भवितुं
आरभन्ते। उत्तराखण्डे
चैत्रमासस्य संक्रान्त्याः अर्थात्
प्रथमदिनात् एव वसन्तस्य
आगमनस्य उत्सवस्य कृते
पुष्पोत्सवः आचर्यते च
स्वागतस्य प्रतीकं भवति
वसन्तऋतुः। चैत्रमासे
उत्तराखण्डस्य वनेषु
अनेकप्रकारकाणि पुष्पाणि
प्रफुल्लन्ते। एतानि पुष्पाणि
एतावन्तः मनोहराणि सुन्दराणि
च सन्ति यत् शब्देन वर्णयितुं न
शक्यन्ते। अस्मिन् पुष्पोत्सवे

अवशिष्टं तृतीय पृष्ठे..

केजरीवालो निगडितः

दिल्लीति केन्द्रशासित प्रदेशस्य
मुख्यमन्त्री अरविन्दकेजरीवालः
मद्यनीति- अनियमितताख्ये
भ्रष्टाचारिकप्रकरणे
प्रवर्तननिदेशालयेन निगडितः।
मुख्यमन्त्रिणा सर्वमपि प्रकरणं
अविधिसम्मतं राजनैतिकञ्च
अस्तीति उक्त्वा निरस्तीकृतम्।
आपाख्यस्य दलस्य नेतृणा
आतिशीमारलेना इत्यनया
प्रोक्तमस्ति यत् सर्वमपि प्रकरणं
विरुध्य दलं सर्वोच्चन्यायालयं प्रति

यातीति। पूर्व
दिल्ली
उच्चन्यायाल
यः कथित
धनशोधनप्रक
रणं विरुध्य
मुख्यमन्त्रिणं
अरविन्दकेज
रीवालं
निगडनात् सुरक्षितं कर्तुं
आदेशप्रदानाय स्वीकृतिः न
प्रदत्तवान्। "कारागारात्
सर्वकारस्य संचालनं सरलं
नास्ति। कारागारस्य
मार्गदर्शिकायां उक्तं यत् सप्ताहे
द्विवारं एव भवन्तः स्वपरिवारं,
मित्राणि, सहकारिणः वा मिलितुं
शक्नुवन्ति। अतः एतैः प्रतिबन्धैः
शासनं कर्तुं तस्य कृते सुकरं न
भविष्यति।

संस्कृतम् अस्माकं जीवनम् अस्ति सर्वाः भाषाः संस्कृतात् एव समुद्भूताः सन्ति - "प्रान्ताध्यक्षा श्रीमतीजानकीत्रिपाठी"

महादेवगिरिशिवमन्दिरे सम्भाषणशिविरस्य अभवत् समाप्तिः

उत्तराखण्डस्य नैनीतालजनपदे
हल्द्वान्यां नवाबीमार्गे
महादेवगिरिशिवमन्दिरे १०
दिवसीयस्य
संस्कृतसम्भाषणशिविरस्य समाप्तिः
अभवत् । दीपप्रज्वलनेन
कार्यक्रमस्य आरम्भः अभवत् ।
कार्यक्रमे छात्रद्वयं शिविरस्य स्वस्य
अनुभवं प्रस्तुतवन्तौ । प्रीतिः

अभिनयगीतं गीतवती ।
प्रान्तसहमंत्री डॉ. चन्द्रप्रकाश
उप्रेती महोदयः मुख्यवक्तारूपेण
सर्वान् सम्बोधितवान् सः
प्रोक्तवान् यत् वयं यदि प्रतिदिनं
संस्कृतेन वदामः तु समाजः
अपि संस्कृतेन सम्भाषणं कर्तुं
शक्नोति । अतः अस्माभिः
समाजे अपि संस्कृतेन सम्भाषणं
करणीयं ।

राष्ट्रियसेवायोजनाशाखाद्वारा समायोजितः चेतनाकार्यक्रमः

अस्माकम् उत्तममतदानेन समाजः सशक्तं सुरक्षितं च विकासं
प्रति गच्छति- "प्रधानाचार्य रमाकान्तकुकरेती"

वार्ताहरः- कुलदीपमैन्दोला
कोटद्वारं। यथा सर्वे विज्ञाः यत्
साम्प्रतिके काले निर्वाचनसमयः
सम्प्राप्तः तदर्थं निर्वाचनायोगेन
मतदातृणां कृते विविधमाध्यमैः
प्रचारप्रारः जनजागरुकतायां
संचालितोस्ति क्रमेस्मिन्नेव
पौडीजनपदस्य कण्वघाटीस्थिते
विद्यालये अपि मताधिकारस्य
समुचितप्रयोगस्य च
मतदाताजागरुकताभियानस्य
अन्तर्गतं

राजकीयवरिष्ठमाध्यमिकविद्यालय
कण्वघाट्यां
राष्ट्रियसेवायोजनाशाखाद्वारा
अभियानस्य माध्यमेन
चेतनाकार्यक्रमस्य आयोजनं
कृतम् । अस्मिन् काले
मतदातृभ्यः मतदानशपथमपि
प्रदत्तम् । कार्यक्रमे प्राचार्यः
रमाकान्तकुकरेती,
कार्यक्रमाधिकारी
राकेशमोहनध्यानी,

प्रथम पृष्ठस्य अवशिष्टं..यूजीसीमालवीयमिशनशिक्षकप्रशिक्षणकेन्द्रान्तर्गत....

प्रशिक्षणकार्यक्रमाणाम् आयोजनं
उच्चशिक्षणसंस्थासु कार्यं कुर्वन्तः
शिक्षकाः नूतनशिक्षानीतेः सूक्ष्मतां
अवगन्तुं भारतसर्वकारस्य
महत्त्वाकांक्षी उपक्रमः अस्ति ।
अस्य अन्तर्गतं
गढ़वालविश्वविद्यालयस्य
मालवीयमिशनशिक्षकप्रशिक्षणकेन्द्रे
ण उच्चशिक्षायाः विभिन्नविषयेषु
प्रशिक्षणकार्यक्रमाः अपि
निरन्तररूपेण आयोजिताः सन्ति ।
अस्य केन्द्रस्य निदेशिका प्रो. इन्दु
प्राण्डेयखण्डूरी इत्यनया उक्तं यत्
अस्माकं केन्द्रं नेप २०२० इत्यस्य
विभिन्नपक्षेषु भाषणं दातुं देशस्य
सर्वेभ्यः विद्वांसः वक्तारः
समाममन्त्र्य शिक्षकाणां कृते
प्रशिक्षणस्य नूतनानि आयामानि
स्थाप्यन्ते । सा सूचितवती यत्

वर्तमानकार्यक्रमस्य आयोजनं ' नेप
२०२०
अभिमुखीकरणसंवेदनकार्यक्रमः'
इत्यनेन शीर्षकेण क्रियते । अस्य
अन्तर्गतं भारतीयज्ञानव्यवस्था, तथा
प्रबन्धनम्, कौशलविकासः,
छात्रविविधता तथा समावेशीशिक्षा,
सूचना तथा प्रौद्योगिकीसञ्चारः,
अनुसन्धानविकासः, उच्चशिक्षा
तथा समाजः तथा समग्रं
बहुविषयकशिक्षा इत्यादिषु
विविधपक्षेषु शिक्षकान् प्रशिक्षिताः
भवन्ति । प्रतिदिनं सायं ३ तः ६
वादनपर्यन्तं द्वौ अन्तर्जालीयसत्रौ
भवतः । कार्यक्रमस्य अन्ते
शिक्षकाणां बहुविकल्पप्रश्नाः उत्तराणि
च दत्त्वा अपि मूल्याङ्कनं भवति ।
एतेषां सर्वेषां प्रक्रियाणां फलस्वरूपम्

अस्य प्रशिक्षणकार्यक्रमस्य
प्रमाणपत्रं केन्द्रेण निरन्तरं
उपस्थितानां शिक्षकाणां कृते
दीयते । एतेन प्रकारेण शिक्षकाः
अस्य केन्द्रस्य माध्यमेन
नूतनशक्त्या नवीनक्रियाकलापैः
च सुपरिचिताः भवन्ति इति सा
अवदत् ।
सत्रस्य संचालनं
सहायकसंचालकः डॉ.
राहुलकुंवरसिंहः, एवं
डॉ. सोमेशथपलियालः
कार्यक्रमकार्यकारिणी डॉ.
कविताभट्टवर्या एवं च
सहायकप्राध्यापकः डॉ.
अनुरागः कृतवन्तः ।
समन्वयकार्यं पूनमरावतः,
अनिलकठैतः च
सक्रियभूमिकायाम् आस्ताम् ।

अलङ्कारशास्त्रविमर्शः" इति विषयिका राष्ट्रीयकार्यशालायाः समापनं जातम्।

वार्ताहरः- डॉ.दिनेश चौबे, उज्जयिनी

उज्जयिनीस्थमहर्षिपाणिनि

संस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयस्य
विशिष्टसंस्कृतविभागेनायोजिता
ष्ट दिवसीया
"अलङ्कारशास्त्रविमर्शः" इति
विषयिका राष्ट्रीयकार्यशालायाः
समापनं 15-03-2024 तमे
दिनाङ्के पूर्वाह्ने 11:00 वादने
सञ्जातम् । आदौ दीपप्रज्वलन -
वैदिकमंगलाचरण - कुलगानञ्च
अभवत् । मुख्यातिथिरूपेण
समागतः कालिदाससंस्कृत-
अकादमी, इत्यस्य निदेशकः
डॉ. गोविन्दगन्धेमहोदयः
उक्तवान् यत्
काव्यगतसौन्दर्यवृद्धिकारकमेव
अलङ्कारः कथ्यते । वस्तुतः
वर्णनशैली एव अलङ्कारः भवति ।
यतोहि अनेन अलङ्कार संख्यायां
वृद्धिरपि भवति । एवमेव हि
अलङ्कारशास्त्रस्य
विभिन्नविषयानामध्ययनस्य

। सारस्वतातिथिरूपेण समागता
डॉ. वन्दनात्रिपाठीमहोदया
सेवानिवृत्ता, आचार्या, शासकीय
कन्यामहाविद्यालयः, उज्जयिनी
अनयापि कथितं यत्
शब्दार्थयुक्त्या, प्रभावी,
रोचकतापूर्ण, काव्यशोभा
वर्णनमेवावलङ्कारः
सभाध्यक्षीयोद्धोधने मान्यः
कुलपतिः प्रो. विजयकुमारसीजी
वर्यः उक्तवान् यत्
भारतीयकाव्यशास्त्रस्य तात्पर्यं
संस्कृतकाव्यशास्त्रमेवास्ति
। अन्यभारतीयभाषासु संस्कृतस्य
मूलसिद्धान्तमेव स्वीकृतमस्ति ।
विभिन्नेः सम्प्रदायसंस्थापकाचार्यैः
भारतीयसंस्कृतकाव्य- साहित्यस्य
विभिन्नावयवव्याख्या कृतास्ति ।
कार्यक्रमस्य संयोजिका डॉ. पूजा
उपाध्यायामहोदया प्रतिवेदनपत्रं
प्रस्तुतम् । सञ्चालनम् आभारञ्च
सुश्रीपूजागौर कृतवती ।

राजकीयमहिन्द्रामहाविद्यालये संस्कृतप्रमाणपत्रवितरणम्

श्रीमती कमलदीपकौरः सर्वाधिकाङ्कैः सहप्रथमस्थाने

वार्ताहरः- कुलदीपमैन्दोला

केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालय
दिल्लीद्वारा सम्पूर्णं भारते
अनौपचारिकरूपेण
संस्कृतपाठ्यक्रमः
संस्कृतशिक्षणाय च संस्कृतस्य
प्रचाराय प्रसाराय सञ्चाल्यते ।
यस्मिन् 104 केन्द्राणि निरन्तरं
संस्कृतपाठ्यक्रममाध्यमेन
सप्रमाणपत्राय
सञ्चालिताः सन्ति । क्रमेस्मिन्नेव
राजकीयमहिन्द्रामहाविद्यालये अपि
शिक्षकस्य विनयसिंहराजपूतस्य
मार्गदर्शने 2022-23 सत्रस्य
संस्कृतप्रमाणपत्रपाठ्यक्रमः
प्राचलत् ।
यत्र प्राचार्यस्य अमरजीतसिंहस्य
कुशलमार्गदर्शने
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयद्वि

द्यालये वितरितानि ।
अवसरेस्मिन् विभागाध्यक्षा
कंवलजीतकौरः, शिक्षकः
विनयसिंहराजपूतसहितः अन्ये
शिक्षकाः एवं प्रमाणपत्रियछात्राः
उपस्थिताः आसन् ।
२०२२- २३
संस्कृतप्रमाणपत्रपाठ्यक्रमसत्रे
आयोजितायां परीक्षायां श्रीमती
कमलदीपकौरः सर्वोच्चाङ्कान्
प्राप्य प्रथमस्थानं प्राप्तवती ।
केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य
प्रयत्नेन देशे सर्वत्र अनेकासु
संस्थासु विविधक्षेत्रेभ्यः जनाः
निरन्तरं संस्कृतस्य अभ्यासं
कुर्वन्ति । अस्याः योजनायाः
अन्तर्गतं सम्पूर्णं भारते १०४
केन्द्राणि संचालिताः सन्ति ।

शास्त्रार्थमाध्यमेनैव भारतीयज्ञानपरम्परा संरक्षिताऽस्ति - आचार्यः हरेरामः त्रिपाठी।

वार्ताहरः- डॉ.दिनेश चौबे, उज्जयिनी

सभाध्यक्षीयोद्धो ने कुलपतिः आचार्यः विजयकुमारसी जी महोदयः कथितवान्

उज्जयिनीस्थमहर्षिपाणिनि

संस्कृतवैदिकविश्वविद्यालये नवदेहलीस्थकेन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयस्य अष्टादशीपरियोजनान्तर्गत राष्ट्रियशास्त्रार्थकौशलप्रशिक्षण विषयिका कार्यशालायाः समारम्भः विश्वविद्यालयस्य योगेश्वरश्रीकृष्णभवने अभवत्। कविकुलगुरुकालिकासंस्कृत विश्वविद्यालयस्य कुलपतिः आचार्यः हरेरामत्रिपाठीमहोदयः मुख्यातिथिरूपेण समागत्य स्वकीय सम्बोधने उक्तवान् यत् एवमेवातिप्राचीनकालतः प्रश्नोत्तरमाध्यमेन शास्त्रविधिना शास्त्रसंरक्षणं भारते संरक्षितं वर्तते। येनाद्य अस्माकं ज्ञानपरम्परा समृद्धा विद्यते।

महाराजः विक्रमस्य नवरत्नरूपेण नानाशास्त्रपण्डिताः अत्रैव अभूवन् एते विश्वप्रसिद्धाः आसन्। सारस्वतातिथिः आचार्यः श्यामदेवमिश्रमहाभागः न्यायवेदव्याकरणज्योतिषादि शास्त्राणां महत्त्वं प्रतिपादितवान्। संयोजकः परियोजनान्वेषकः डॉ. तुलसीदासपरोहा वाचिकस्वागतं कृत्वा प्रस्तावना प्रस्तुतीकरणपूर्वकं सविस्तरेण शास्त्रार्थपरम्परा तथा संप्रति एतस्यावश्यकताऽपि प्रतिपादितवान्। संचालनञ्च प्राध्यापकः डॉ. गंगाशरणव्यासः कृतवान्। कुलसचिवः डॉ. दिलीप सोनीमहोदयेन धन्यवादज्ञापनं कृतम्।

मूलचन्द्रशुक्लः देहल्यां केन्द्रीय- संस्कृतविश्वविद्यालयद्वारा "विद्यावारिधिः" इत्युपाधिना विभूषितः।

- » श्री शुक्लवर्यः वरिष्ठ-सहायकप्राध्यापकसंस्कृत-विषये उत्तराखण्डस्य नैनीतालजनपदस्थ- पी-एन-जी-राजकीय-स्नातकोत्तर- महाविद्यालय-रामनगरम् इत्यत्र कार्यरतो विद्यते।
- » शोधोपाधिप्राप्त्यर्थं कार्यस्थलस्य नैकजनैः सह प्राचार्यः प्रो. एम.सी.पाण्डे महोदयः, देशस्य विविधजनैः सह सम्बन्धि-पारिवारिक-ग्रामीणजनाश्च सहर्षं शुभकामनाः प्रेषितवन्तः।

वार्ताहरः- कुलदीपमैन्दोला। रामनगरम्/देहरादूनम्।

नवदेहलीस्थ-केन्द्रीय-संस्कृत-विश्वविद्यालयद्वारा दीक्षान्तसमारोहे "यशोभूमि- कनवेन्शन- सेण्टर-दिल्ली" इत्यत्र कार्यक्रमस्थले मूलचन्द्रशुक्लाय विद्यावारिधिः (Ph. D.) इत्युपाधिः प्रदत्ता। अत्र मुख्यातिथित्वं महामहिमराष्ट्रपतिना द्रौपदीमुर्ममहोदयया आध्यक्ष्यं च शिक्षामन्त्रि-भारतसर्वकारेण धर्मेन्द्रप्रधानमहोदयेन आतिथ्येश्च कुलपतिना प्रो. श्रीनिवासः वरखेडीमहोदयेन निर्व्यूढः। डॉ. मूलचन्द्रशुक्लः केन्द्रीय-

"समकालिक- 1970 तः संस्कृतगीतिकाव्यानां भाषाभावयोर्वैशिष्ट्यानुशीलनम्" इत्यस्मिन् संस्कृतविषये शोधकार्यं पूर्णं कृतवान्। अस्मिन् शोधकार्ये 1970 तः अद्यावधि संस्कृतस्य गीतविधायां लिखित-रचनानां साहित्यव्याकरणयोः दृष्ट्या उभयोः वैशिष्ट्यम् अनुशीलनञ्च बृहद् शोधकार्यं प्रस्तुतम्। अवबोधयन् वच्मि यत् डॉ. शुक्लः चित्रकूट-जनपदस्य बरगढ-पत्रालयस्य गाहुर-ग्रामस्य च वास्तव्यो वरीवर्ति। अस्य पिता

साधूशरणशुक्लः कृषको विद्यते। अस्य त्रिषु पुत्रेषु ज्येष्ठपुत्रः प्रदीपशुक्लः प्राध्यापकः, लघुपुत्रः नरेन्द्रशुक्लः मध्यमपुत्रश्च मूलचन्द्रशुक्लः 2014 तमे वर्षे उत्तराखण्ड-लोक-सेवा-आयोगद्वारा सहायकप्राध्यापकरूपेण संस्कृतपदे चयनितो जातः। वर्तमानसमये श्री शुक्लवर्यः वरिष्ठ-सहायकप्राध्यापकसंस्कृत-विषये उत्तराखण्डस्य नैनीतालजनपदस्थ- पी-एन-जी-राजकीय-स्नातकोत्तर-महाविद्यालय-रामनगरम् इत्यत्र कार्यरतो विद्यते। अनेन स्वसफलतायाः श्रेयो मातृपितृभ्यां, गुरुजनेभ्यः, भ्रातृभ्यः, भार्यायै चेत्यादिभ्यः प्रदत्तः। शोधोपाधिप्राप्त्यर्थं कार्यस्थलस्य नैकजनैः सह प्राचार्यः प्रो. एम.सी.पाण्डे महोदयः देशस्य विविधजनैः सह सम्बन्धि-पारिवारिक-ग्रामीणजनाश्च सहर्षं शुभकामनाः प्रेषितवन्तः।

भाषा केवलं वार्तालापेन निरन्तर-अभ्यासेन च आयाति-त्रिपाठी

एम.बी.पी.जी.राजकीयस्नातकोत्तरमहाविद्यालये अभवत् संस्कृतभारत्याः संस्कृतसम्भाषणशिविरस्य समापनम्।

कार्यक्रमाध्यक्षः एम.बी.पी.जी.महाविद्यालयस्य प्राचार्यः प्रो.एन.एस.बनकोटी उक्तवान् यत् संस्कृत भाषा अतीव शुद्धा, परिष्कृता, वैज्ञानिका च अस्ति, अस्यां भाषायाम् अपारं ज्ञानस्य निधिः अस्ति। इयं भाषा संस्काराणां जननी अस्ति

वार्ताहरः- कुलदीपमैन्दोला

हल्द्वान्यां

एम. बी. पी. जी. राजकीयस्नातकोत्तरमहाविद्यालये संस्कृतभारती- उत्तराञ्चलद्वारा संयुक्ततत्त्वावधाने चालितस्य दशदिवसीयस्य संस्कृतसम्भाषणशिविरस्य समापनं बृहस्पतिवासरे अभवत् यत्र कार्यक्रमस्य आरम्भः अतिथिभिः दीपप्रज्वलनेन कृतः। अस्मिन् अवसरे मुख्यातिथिः संस्कृतभारत्याः प्रान्ताध्यक्षा श्रीमती जानकी त्रिपाठी उक्तवती यत् भाषा केवलं वार्तालापेन निरन्तर-अभ्यासेन च आयाति, अतः अस्माभिः सर्वैः संस्कृतं वक्तुं

प्रयत्नः करणीयः। कार्यक्रमध्यक्षः एम. बी. पी. जी. महाविद्यालयस्य प्राचार्यः प्रो. एन. एस. बनकोटी उक्तवान् यत् संस्कृत भाषा अतीव शुद्धा, परिष्कृता, वैज्ञानिका च अस्ति, अस्यां भाषायाम् अपारं ज्ञानस्य निधिः अस्ति। इयं भाषा संस्काराणां जननी अस्ति। विशिष्टातिथिरूपेण जन्तुविज्ञानविभागाध्यक्षः प्रो. महेशकुमारशर्मा उक्तवान् यत् संस्कृतं विज्ञानस्य जननी अपि अस्ति। संस्कृतस्य प्राचीनग्रन्थेषु बहवः

विशिष्टातिथिरूपेण जन्तुविज्ञानविभागाध्यक्षः प्रो. महेशकुमारशर्मा उक्तवान् यत् संस्कृतं विज्ञानस्य जननी अपि अस्ति। संस्कृतस्य प्राचीनग्रन्थेषु बहवः वैज्ञानिकविधयः ज्ञानं च निहिताः सन्ति। संस्कृतभाषाशिक्षणेन वयं शास्त्रेषु निहितं ज्ञानं विश्वमञ्चे आनेतुं शक्नुमः।

वैज्ञानिकविधयः ज्ञानं च निहिताः सन्ति। संस्कृतभाषाशिक्षणेन वयं शास्त्रेषु निहितं ज्ञानं विश्वमञ्चे आनेतुं शक्नुमः। संस्कृतभारत्याः कार्यस्य विषये सूचनां दत्त्वा संस्कृतभारत्याः प्रान्तसहमन्त्री तथा अस्य शिविरस्य शिक्षकः च डॉ. चन्द्रप्रकाशः उप्रेती अवदत् यत् संस्कृतभारती सम्प्रति विश्वस्य २९ देशेषु संस्कृतभाषायाः जनानां मध्ये प्रसारणार्थं सक्रियरूपेण कार्यं करोति। संस्कृतविभागाध्यक्षा कार्यक्रमसमन्वयिका च प्रो. कमला पन्तः सर्वेषां अतिथिनां स्वागतं कृत्वा संस्कृतभारत्याः कार्यस्य प्रशंसाम् अकरोत्, भविष्ये अपि एतादृशं कार्यं कर्तुं स्वस्य इच्छां प्रकटितवती। सा अवदत् यत् अस्मिन् संभाषणशिविरे बहवः महाविद्यालयस्य छात्राः दशदिनानि

यावत् संस्कृतसम्भाषणं पठितवन्तः। कार्यक्रमस्य सञ्चालनं डॉ. हेमन्तजोशी अतिथीनां डॉ. दीपिका पाण्डेयवर्या धन्यवादं च कृतवन्तौ। कार्यक्रमे प्रकाशरुवाली, मेघा, नेहा च शिविरस्य सम्भाषणकर्तारः स्वस्य अनुभवनं प्रस्तुतवन्तः। अवसरेऽस्मिन् डॉ. गोविन्दसिंहबोरा, डॉ. ममता पंत, डॉ. कैलाशसनवालः, डॉ. दिवाकरटम्टा, डॉ. अनिता भोजः, डॉ. कविता बिष्टः, डॉ. नीता पाण्डेयः, भारती पाण्डेयः, डॉ. सुधीरनैनवालः, डॉ. हेमा देवी, डॉ. प्रमोदजोशी, आकांक्षा तथा च अनेके संस्कृतविद्वांसः शिविरार्थिनः च उपस्थिताः आसन्।

प्रथम पृष्ठस्य अवशिष्टं.. पुष्पपर्वाणन्दम् अत्युत्साहेन समायोजितः।

लघुबालाः प्रातःकाले सूर्योदयेन सह प्रत्येकं गृहस्य द्वारे रङ्गिणः पुष्पाणि अर्पयन्ति, गृहे सुखं शान्तिं च कामयन्तः गीतानि गायन्ति, अर्थात् इदं अस्य अर्थः अस्ति यत् अस्माकं... समाजेन नववर्षस्य आरम्भः पुष्पैः करणीयः, तदर्थं परिवारजनाः बालकान् गुडं, तण्डुलं, धनं च ददति। ज्योतिर्विदां मते अस्मिन् पर्वतपरम्परायां कन्यापूजा समृद्धेः प्रतीकं भवति तथा च रोगनिवारणस्य, औषधस्य, रक्षणम् भवति। पुष्पोत्सवस्य दिने एकः मुख्यः प्रकारकः व्यञ्जनः आचर्यते अनेकेषु गृहेषु नूतनानि व्यञ्जनानि अपि निर्मायन्ते, अस्मिन् दिने बालकानां कृते भोजनम् अपि च दीयते इति अपि विश्वासः अस्ति। अयं उत्सवः जनकल्याणस्य उत्सवः अस्ति सर्वप्रथमं बालकाः पुष्पदेवीं गोमातारं पूजयन्ति तदनन्तरं देहल्यां पुष्पाणि स्थापयन् बालकाः पुष्पोत्सवस्य गीतानि गायन्ति। अवसरेऽस्मिन् राकेशमोहनध्यानी, उमेशचन्द्रः, कविता बिष्टः रावतः, अनुराधा जोशी बालकान् सम्बोधितवन्तः। सर्वैः पुष्पोत्सवस्य समस्तदेशवासिभ्यः हार्दिकशुभकामनाः वर्धापनानि च प्रदत्तानि।

अम्बायाः उपनेत्रम् (बाल कथा)

अम्बायाः उपनेत्रं लुप्तम्। निमू मिर्ची च तस्य अन्वेषणं कुरुतः। परन्तु ताभ्याम् अन्यत् किं किं लभ्यते?

"मम उपनेत्रम्!" ओ ओ। अहं तं स्वरं जानामि। अम्बायाः उपनेत्रं लुप्तम्। पुनः। अस्तु, चिन्ता मास्तु! अहं मिर्ची च स्तः। अवां तत् प्राप्स्यावः। शय्यायाः अधः वयं एकां कुञ्चिकां प्राप्नुवः।

चत्वारि मधुराणि प्राप्नुवः। उपनेत्रं तु न। "शू....." पश्यतु, आवां किं प्राप्नुवः। मियाव!। कम्बले पञ्च मारजारशावकान्

उपनेत्रं तु नास्ति। तन्तौ द्वौ खगौ पश्यावः। तत्र उपनेत्रं नास्ति। पाकाशालायां आवां तिस्रः अन्तःपेटिकाः उद्घाटयावः। आवां मम जन्मदिन्य चत्वारि मधुराणि प्राप्नुवः। उपनेत्रं तु न। "शू....." पश्यतु, आवां किं प्राप्नुवः। मियाव!। कम्बले पञ्च मारजारशावकान्

केशसूचीः, षट् कुञ्चिकाः, अपि च मिर्ची कृते करोति। सप्त देयकानि, अष्ट "मम दूरवाणी!" कुड्मान्, नव अक्षोटानि प्राप्नुवः अम्बा आक्रोशं करोति। ओ ओ! इदानीं अपि उपनेत्रं न लभ्यते।

केवलं हास्यार्थम् एव

इदानीं भवन्तः जानन्ति यत् अहं किमर्थं मफलरं धारयामि

"वुफ. ....!" "अम्बा!" किम्? "भवत्याः शिरसि उपनेत्रम्!" "भवत्यौ मम उपनेत्रं प्राप्तुं साहाय्यम् अकुरुताम्! भवत्यौ उपायनम् अर्हतः। अतः अम्बा दश बृहतः रुचिकारान् लङ्गडुकान् मम कृते,

होलिकायां भवेद्भस्मम् ईर्ष्या-द्वेष-अघानि

अस्मिन् वर्षे मार्चमासस्य २५ दिनाङ्के होली-उत्सवः भविष्यति। होली-उत्सवे 'होलिका दहन' इति चिह्नं भवति, यत् सामान्यतया होली-उत्सवे एकदिनपूर्व आचर्यते।

स्नानं कुर्वन्ति। एवं रात्रौ होलिकोत्सवम् आचर्य अपरस्मिन् दिने प्रातःकाले सर्ववर्गीयाः अपि जनाः मिलित्वा आमोदप्रमोदम् आचरन्ति। पाटलवर्णस्य जलं प्रथमं देवेभ्यः ज्येष्ठेभ्यः च समर्प्य प्रसादरूपेण परस्परं सिञ्चन्ति।

होलिकादहनस्य कारणाणि

भारतदेशस्य विभिन्नेषु भागेषु होलिकादहनस्य विभिन्नानि कारणानि श्रूयन्ते। - विष्णुः प्राविशत् इत्यतः होलिका दग्धा जाता - कस्यापि हानिः न करणीयः इति विश्वासवचनस्य आधारेण होलिका ब्रह्मणः कञ्चित् वरं प्राप्तवती आसीत्। तेन प्राप्तं कम्बलं धृत्वा सा यदि अग्नौ उपविशेत् तर्हि अग्निः तां दग्धुं न शक्नोति स्म। हिरण्यकशिपोः आदेशानुसारं होलिका कम्बलं धृत्वा प्रह्लादम् अङ्गे उपावेश्य उपविष्टवती आसीत्। तदा विष्णोः आज्ञया वायुः वेगेन होलिकयाः कम्बलं प्रह्लादस्य उपरि पातयति। अनुक्षणं होलिकायाः दहनं, प्रह्लादस्य रक्षणं च भगवतः विष्णोः सङ्कल्पेन भवति।

होलिकादहनम् इति कश्चन उत्सवः होलिपर्वणः पूर्वस्मिन् दिने सायङ्काले आचर्यते। 'होलिका' इति काचित् राक्षसी आसीत्। एषा हिरण्यकशिपोः सहोदरी! एषा हिरण्यकशिपोः आज्ञाम् अनुसृत्य प्रह्लादम् अग्नौ मारयितुं प्रयत्नम् अकरोत्। किन्तु तदवसरे सा स्वयम् एव मरणं प्राप्नोत्। एतस्य स्मरणाय 'होलिकादहनम्' आचर्यते।

होलिकानामिका हिरण्यकशिपोः सोदरी। महामायाविनी सा अग्निसिद्धिम् अपि प्राप्तवती आसीत्। यद्यपि दैत्यराजः हिरण्यकशिपुः परमविष्णुभक्तं स्वपुत्रं प्रह्लादं मारयितुं बहुविधप्रयत्नानि अकरोत् तथापि सः सफलः नाभवत्। तस्मात् कुपितः हिरण्यकशिपुः सोदरीं होलिकाम् आदिशति

यदि संस्कृतसम्बन्धिकार्यक्रमाणां वार्ताः प्रकाशयितुमिच्छन्ति तदा MS Word File मध्ये वार्तासम्बन्धिचित्राणि च JPEG प्रारूपमाश्रित्य 50 kb मध्ये अभिसंक्षिप्य vakvarta@gmail.com इत्यत्र प्रेषयन्तु। धन्यवादाः।

समाचारपत्रस्य प्राप्त्यर्थम् ?

अधोलिखितवित्तकोषे १०० रूप्यकाणि वार्षिकं शुल्कं धनादेशेन (बैंक- ड्राफ्ट) अथवा वित्तकोशे ऑनलाईन माध्यमेन धनं समर्प्य दूरवाण्या अपि सूचयतु। वित्तकोश - संख्या (A/C No) SBI - 40851143340, IFSC Code - SBIN0015397, Account Name - 'Vak' अस्ति।

सम्प्रति वाक् पाक्षिकं संस्कृतसमाचारपत्रं एन्डाइड ऐप मध्येऽपि समुपलभ्यते।

ऐप इन्स्टॉल कर्तुं प्रदत्तं QR कूटक्रमाङ्कं स्वीयया दूरवाण्या स्कैनिंग कृत्वा वाक् पाक्षिक संस्कृतसमाचारपत्रेण सह संयुक्ताः भवन्तु इति निवेदनम्।

सामान्य ज्ञानं (कारक प्रकरण)

अत्र प्रत्यङ्कं दश प्रश्नाः भवन्ति। प्रत्येकं प्रश्नस्य चत्वारः विकल्पाः उत्तररूपेण भवन्ति। किमपि एकस्य उत्तरस्य चयनं करोतु। सर्वाणि उत्तराणि एतस्य समाचारपत्रस्य अन्तः प्रदत्तानि सन्ति। प्रथमं स्वयं उत्तरं चिन्तयतु। अनन्तरं पुनः उत्तरं शुद्धम् अथवा अशुद्धम् इति मेलयतु। अधोलिखितेषु वाक्येषु साधु वाक्यं चिनुत।

प्रश्नः ०१- "पंचमी विभक्ते" सुत्रस्य उदा. अस्ति?
(अ) जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी (ब) रामेण विना
(स) ग्रामात् प्रथक् (द) कोऽपि न

प्रश्नः ०२- "नमः स्वस्ति स्वाहा च" योगे का विभक्ति?
(अ) चतुर्थी (ब) पंचमी
(स) षष्ठी (द) सप्तमी

प्रश्नः ०३- "कालिदासः श्रेष्ठ अस्ति" रूपम् कस्मिन् सुत्रेण निष्पद्यते?
(अ) षष्ठी शेषे (ब) यतश्च निर्धारणम्
(स) तुल्यार्थैरतुलोपमाभ्याम् (द) पंचमी विभक्ते

प्रश्नः ०४- "रुच्यर्थानाम् प्रियमाणः" सुत्रेण का विभक्ति ?
(अ) द्वितीया (ब) तृतीया
(स) चतुर्थी (द) पंचमी

प्रश्नः ०५- प्रकृति आदि क्रिया विशेषणशब्देषु का विभक्ति?
(अ) द्वितीया (ब) तृतीया
(स) चतुर्थी (द) षष्ठी

प्रश्नः ०६- "श्रद्धा, विश्वासः" च योगे का विभक्ति?
(अ) द्वितीया (ब) पंचमी
(स) षष्ठी (द) सप्तमी

प्रश्नः ०७- "यस्मिन् स्नेह क्रियते" तस्मिन् का विभक्ति ?
(अ) चतुर्थी (ब) पंचमी
(स) षष्ठी (द) सप्तमी

प्रश्नः ०८- "प्रभृति ऋते बहिः" च शब्दानाम् योगे का विभक्ति?
(अ) चतुर्थी (ब) पंचमी
(स) षष्ठी (द) सप्तमी

प्रश्नः ०९- कर्मवाच्ये भाववाच्यस्य वा अनुक्तकर्तरि का विभक्ति ?
(अ) द्वितीया (ब) तृतीया
(स) पंचमी (द) सप्तमी

प्रश्नः १०- "हेतुवाचि" शब्दे का विभक्ति?
(अ) तृतीया (ब) चतुर्थी
(स) पंचमी (द) षष्ठी

उत्तराणि : १- अ, २- अ, ३- ब, ४- स, ५- ब, ६- द, ७- द, ८- ब, ९- ब, १०- अ

स्वामी प्रकाशक मुद्रक

अञ्जु शर्मा (पत्नी स्व० डा० बुद्धदेव शर्मा)
द्वारा - अङ्कनप्रेस 34, करनपुर रोड देहरादून उत्तराखण्ड 248001 से मुद्रित
व ११ - नालापानी रोड चुघवसति,
देहरादून, उत्तराखण्ड:- 248001 से प्रकाशित
संपादक अञ्जु शर्मा